

Özet

Türk ve dünya edebiyatının en önemli şahsiyetlerinden biri olan Mevlâna Celâleddin-i Rûmî, başta Türkçe olmak üzere çok sayıda dile tercüme ve şerhi yapılan Mesnevî-i Ma'nevi adlı eseriyle etkisi günümüzde de devam eden ender şahsiyetlerden biridir. Farsça kaleme alınan Mesnevî'nin tarihî süreç içinde çok sayıda tercüme ve şerhi yapılmış; söz konusu tercüme ve şerhlerin bir kısmı eserin tamamını, bir kısmı birinci cildini, bir kısmı ilk on sekiz beytini ve bir kısmı da eserden seçilmiş beyitleri içermektedir. Bu çalışmaya konu olan İbrahim Aczî Kendi'nin Mevlâna ve Ruh-u Mesnevî adlı eseri ise Mesnevî'nin ilk 53 beytini içermektedir.

Nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi ile gerçekleştirilen bu çalışma, İbrahim Aczî Kendi'nin Mevlâna ve Ruh-u Mesnevî adlı eserinin farklı açılardan incelenmesini içermektedir. Bu bağlamda öncelikle çeşitli kaynaklardan derlenen bilgiler ışığında İbrahim Aczî Kendi'nin hayatı ve eserleri hakkında bilgiler verilecek, daha sonra çalışmaya esas olan Mevlâna ve Ruh-u Mesnevî adlı eserin biçim ve içerik açısından inceleme ve değerlendirmesi yapılacaktır. Mesnevî'nin ilk 53 beytinin tercüme ve şerhini içeren eserin ilk beyitlerinde Âbidin Paşa ve Ahmed Avni Konuk tarafından yapılan tercüme ve şerhlere göndermelerde bulunulmuş; bazı beyitlerin şerhinde yer yer muğlaklık ve afakilik görülmüştür.

Anahtar kelimeler: İbrahim Aczî Kendi, Mevlâna, Ruh-u Mesnevî, tercüme, şerh.

**İbrahim Aczî Kendi and His Work Titled Mevlâna and
Ruh-u Mesnevi**

Abstract

Turkish and world literature, is one of the rare figures whose influence continues today with his work Mesnevî-i Ma'nevi, which has been translated and annotated into many languages, especially Turkish, and consists of nearly 26 thousand couplets. The first Mathnawi written in Persian dates back to the 15th century. Many translations and annotations have been made throughout the historical process, including the century; Some of the translations and commentaries in question include the entire work, some include the first volume,

* Prof. Dr., Fırat Üniversitesi, sdemirel@firat.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0152-1081

some include the first eighteen couplets, and some include selected couplets from the work. İbrahim Aczî Kendi's work called Mevlâna and Ruh-u Mesnevî, which is the subject of this study, contains the first 53 couplets of Mesnevî.

This study, which was carried out by document analysis, one of the qualitative research methods, includes the examination of İbrahim Aczî Kendi's work called Mevlâna and Ruh-u Mesnevî from various perspectives. In this context, first of all, information about the life and works of İbrahim Aczî Kendi will be given in the light of information compiled from various sources, and then the work called Mevlâna and Ruh-u Mesnevî, which is the basis of the study, will be examined and evaluated in terms of form and content. In the first couplets of the work, which includes the translation and commentary of the first 53 couplets of Mesnevî, references are made to the translations and commentaries made by Abidin Pasha and Ahmed Avni Konuk; There was some ambiguity and aphakism in the annotation of some couplets.

Keywords: İbrahim Aczî Kendi, Mevlâna, Ruh-u Mesnevî, translation, commentary.

Giriş

1. İbrahim Aczî Kendi'nin Hayatı ve Eserleri

1299/1883 yılında Konya, Piri Mehmet Paşa Mahallesinde doğan İbrahim Aczî'nin babası Kurşuncu-zâdelerden Mahmut Efendi, annesi ise Emine Hanım'dır.³⁰⁰ İbrahim Aczî'nin erkek kardeşi Mehmet Hulusi Efendi 1. Dünya Savaşı'nda şehit düşmüştür. Kendi, eğitimine 1895 yılında Konya İdâdisi'nde başlamış, babasının yakın çevresindeki hocalardan Arapça, Farsça; Avusturyalı Mösyö Şelizenger'den ise resim dersleri almıştır. İbrahim Aczî, ilk ve orta öğrenimini Konya'da tamamladıktan sonra yükseköğrenimi için 1900 yılında İstanbul'da Mülkiye mektebine girmiş ancak Mithat Paşa taraftarı olduğu ithamıyla Konya'ya sürgün edilmiştir.

İbrahim Aczî faaliyetleri ve fikirleri yüzünden şehirden uzak tutulması düşüncesiyle 1907 yılında Karaman Maliye Kâtipliğine getirilir ve 1936 yılında 35 yıllık devlet hizmetinden sonra emekli olur. İbrahim Aczî, Şerife Hanım ve Mehmed Emin Efendi'nin kızı Semiye Hanım (öl. 1975) ile 20 Nisan 1320/3 Mayıs

³⁰⁰ İbrahim Aczî Kendi'nin hayatı ve eserleri ile ilgili bilgiler aşağıdaki kaynaklardan derlenmiştir: Serdar Ceylan (2015). "Vefatının 50. Yılında İbrahim Aczî Kendi (1883-1965)". *Merhaba Akademik Sayfalar*. Özel Sayı: 17 Haziran s. 273
Muhammet Akif Tiyek, İbrahim Aczî Kendi'nin Hayatı, Eserleri ve Dîvân'ı (İnceleme-Metin). Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı Türk İslam Edebiyatı Bilim Dalı, Ankara, 2022.

1904 tarihinde evlenmiş, bu evlilikten Behiye, Mahmude, Mahmudiye, Mahmut Havfi, Ali Tarık, Kamerşah ve Ahmet Cenap olmak üzere yedi çocuğu olmuştur (Tiyek, 2021: 179).

İbrahim Aczî, 6 Ağustos 1965 Cuma günü hastalanmış ve bu hastalığı neticesinde Konya'da bulunan evinde 9 Ağustos 1965 Pazartesi günü ahirete irtihal etmiştir. Aczî, Konya Kapı Camisinde kılınan cenaze namazının akabinde Üçler Mezarlığına defnedilmiştir (Tiyek, 2021: 179).

Şair, yazar ve ressam olan İbrahim Aczi 1965 yılında vefat edinceye kadar kendisini sanat ve kültür konularındaki araştırmalara adanmış, çok sayıda eseri kaleme alarak hem ülke hem de Konya kültür ve sanatına önemli hizmetlerde bulunmuştur. Aczî'nin eserleri vasiyeti üzerine ailesi tarafından Konya Yusuf Ağa Kütüphanesine bağışlanmıştır. Yusuf Ağa Kütüphanesinde İbrahim Aczî Kendi adına özel bir koleksiyon bulunmaktadır (Tiyek, 2021: 177).

Eserleri

Yazılarını başta Şehir Postası olmak üzere Babalık, Ekekon, Yeni Meram ve Yeni Konya gibi gazete ve dergilerde yayımlayan İbrahim Aczî, ağırlıklı olarak kültür ve folklor üzerine yazmıştır. Eserlerinin büyük bir kısmını kendi el yazısı ile defterlere yazmış olup bu defterler ve yine kendisine ait bazı sulu boya resimlerle birlikte kitaplığındaki 135 kitap hâlen Konya Yazma Eserler Bölge Müdürlüğü'ne bağlı Yusuf Ağa Yazma Eserler Kütüphanesindedir.

Yazma Eserleri³⁰¹: Âşık Dertli Konya'da, Âşıklar-Dîvân Şâ'irleri, Âyâşlı Şâkir, Bilgi Anahtarı, Cönkler ve 'Âşıklar, Devirler Arası Konya, Devr-i Zamân Rubâ'ilerim, Dîvân-ı 'Aczî, Dünyâ Ufuklarında, Dünyâya Bakarak, Ebü'l-'Alâ, Fazâilü'd-Dîn, Felek Rûzgârı, Güldeste mi Isırgan Otu Mu, Havâs Hazînesi, Hayâl Bâğçesi Rubâ'iler, Hayâtım ve Hayâl Bâğçesi, Hazîne-i Eş'âr, Hikâyelerim, Hikâyelerim Olağan Şeyler, İlâhî Tecellî, Dünyâ, İnsânlar ve Velîler, İlim ve 'Âlim, Kendimizi Tanıyalım, Konya Mezâr Folkloru, Mevlâna ve Âriflerin Dili, Mevlâna Aşk ve Rubâ'ileri, Mevlâna ve Cihân, Mevlâna ve Cihân, Mevlâna ve Rûh-ı Mesnevî, Mevlâna ve Vahdet Sırrı, Muhît ve Çocuklar, Ömer Hayyâm, Pâşâlar ve Cellâdlar, Ravzatü'l-Uşşâk Şehâdet-i Hazret-i Hüseyin, Tıbbî Notlar ve Edebî Derlemeler, Türk Şâ'ir ve Âşıkları, Yâdigâr, Resim Albümü (Tiyek, 2022: 37 -73).

Latin Harfli Eserleri: Hayal Bahçesi ve Hayatım. 1-4. Cilt. Hayal Bahçesi Rubâîler. Antoloji Âşıklar Şâirler Konuşuyor (Dîvân Şâirleri).

³⁰¹ Konya: Karatay Yusuf Ağa Kütüphanesi, 42 Yu 11783.

Matbu Eserleri: Konyalı Âşık Şem’i Konuşuyor Tercümeler ve Fikirler, Mevlâna-Hayyam ve Eserleri (Tiyek, 2022, s.73 -74).

Yayımlanmayan Kitapları: Cengiz (Tarihi eser), Ravzatü’l Uşşak (Arapçadan çeviri, içtimaî, edebî eser), Hazine-i Eş’ar (Arapçadan şiir çevirileri), Hazreti Hüseyin’in Şehadeti, Hazreti Ali’nin Şehadeti, Hatıratım ve Hayal Bahçesi, Muhit ve Çocuk Ruhı, Dünya Güzellikleri, Şair Nedim, Erenler Meydanı, Ömer Hayyam, Âşık Dertli, Türk Şair ve Âşıkları, Şair Ayaşlı Şakir Bey, Folklor Âlemi (Elli yıl önce Konya hayatı), Divan-ı Aczi (Kendi Şiirleri)

İbrahim Aczî Kendi’nin çok değişik konulardaki yazıları ve şiirleri Anadolu, Işık, Öz Demokrat Konya, Sabah, Yeni Konya ve Yeni Meram gazetelerinde yayımlanmış; bunların yanı sıra başta Konya Halkevi Aylık Kültür Dergisi olmak üzere çok sayıda dergide yazıları yayımlanmıştır. Bunların yanında İbrahim Aczî’nin vefatından sonra onun hayatı ve eserleri ile ilgili de çok sayıda çalışma yapılmıştır. Söz konusu çalışmalardan birkaçı şunlardır:

Ceylan, Serdar. “İbrahim Aczi Kendi (1883-1965)”. Merhaba Gazetesi Akademik Sayfalar Vefatının 50. Yılında İbrahim Aczi Kendi (1883-1965) Özel Sayı 15/18 (Haziran 2015), 274-277.

Çelik, Ahmet. “Konya’da Okul Anıları-I İbrahim Aczi’nin Okul Anıları”. Merhaba Gazetesi Akademik Sayfalar Vefatının 50. Yılında İbrahim Aczi Kendi (1883-1965) Özel Sayı 15/18 (Haziran 2015), 277-288.

Öztelli, Cahit. “Folklorcularımız: İbrahim Aczi Kendi”. Türk Folklor Araştırmaları Dergisi 5/104 (Mart 1958), 1658-1659.

Aksoyak, İsmail Hakkı. “Taşrada Değerli Bir Kültür Adamı: İbrahim Aczî Kendi”. Prof. Dr. Mehmet Arslan’a Armağan. Editör H. İbrahim Delice vd. 199-204. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, 2019.

Yukarıdaki eserlerin yanında Kendi’nin Bir Tavşanın Sergüzeşti, Hazret-i Ali’nin Şehâdeti, Konya Eski Eserler ve Kitabeleri, Reddû’l-Evhâm, Yüz Bir Hadis, Zavallı Hayyâm, Uyan Ey Türk Hanımı adlarında tespit edilemeyen eserleri de bulunmaktadır (Tiyek, 2022: 74).³⁰²

Edebi Kişiliği

Hayat Bahçesi başlığı altında topladığı şiirlerinde Aczî mahlasını kullanan İbrahim Aczî, ortaya koyduğu onlarca eseriyle çok renkli bir kişiliğe sahip

³⁰² İbrahim Aczî Kendi’nin eserleri ile ilgili daha ayrıntılı bilgiler için bkz. Muhammet Akif Tiyek, İbrahim Aczî Kendi’nin Hayatı, Eserleri ve Divân’ı (İnceleme-Metin). Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı Türk İslam Edebiyatı Bilim Dalı, Ankara, 2022.

olduğunu göstermiştir. Hemen her konuda çok rahat yazabilme kabiliyetine sahip olan İbrahim Aczî'nin eserlerinde çok belirgin bir biçimde Konya kültür ve folklorunun renkli yönlerini görmek mümkündür. Şiirlerinde memleket ve Konya sevgisi, Mevlâna sevgi ve saygısı, nezaket, cahillik, güzellik, hak, hakikat gibi konular biraz daha ön plana çıkar.

Eserlerinin büyük çoğunluğunu Osmanlıca el yazısı ile kaleme alan İbrahim Aczî, yukarıdaki eserler listesinden de anlaşılacağı üzere çok rahat yazabilen, içinde yaşadığı çevreye ve o çevrenin kültürüne duyarlı bir edebî kişiliğe sahiptir. Onun hakkında yapılan bir doktora çalışmasında³⁰³ ilim ve fikir dünyası başlığı altında çok fazla ayrıntıya girilmeden **Aczî'ye göre Şair ve Edebiyat, Aşk ile İlgili Fikirleri, Din ile İlgili Fikirleri, Dil ve Üslup** gibi alt başlıklar altında görüş ve düşünceleri üzerinde durulmuş, bunlara dair birkaç örnek verilmiştir. Gerçekte birbirinden farklı konularda onlarca çalışması olan bir sanatçının edebî/sanatçı kişiliğinin çok zengin bir içerikle ele alınmasının ve bütün yönleriyle ifade edilmesinin ayrı bir çalışmanın konusu olacağını da belirtmek gerekir.

2. Mevlâna ve Ruh-u Mesnevî

Mevlâna ve Ruh-u Mesnevî, 1934 tarihinde rika hattıyla yazarın kendi kaleminden çıkan eseridir. Konya Karatay Yusuf Ağa Kütüphanesinde 42 Yu 10436 numara ile kayıtlı bu eserin 1950'li yıllarda yeni harflerle iki farklı baskısı yapılmıştır. Bu baskılardan ilki 1953 yılında Yeni Kitap Basımevi'nde, ikincisi ise 1959 yılında Kanaat Matbaası'nda gerçekleştirilmiştir. Söz konusu baskılardan 1959 yılında olanı birtakım küçük değişiklikler dışında yazarın el yazması hâlindeki eserinin yeni yazıya çevrilmiş hâlidir. 1953 baskısı ise 1959 baskısına göre daha farklı bir içerik arz etmekte olup şerh sırasında yeri geldikçe Farsça şiirlere atıfta bulunulmuş olmasıyla farklı bir özellik taşımaktadır.

Bu çalışmaya esas olan metin 1959 yılında Konya'da Kanaat matbaasında basılmış olup 64 sayfadan meydana gelmektedir. **İçindekiler** kısmı bulunmayan kitabın ön kapak ile birinci sayfasındaki bilgiler çok büyük oranda aynıdır. Ön kapakta yer alan **“Ruhani ilim sultanı Hazreti Mevlâna'nın ruh ve maksad dairesi içinde ilmin tam mana ve hakikatleri ile, diğer şerhlerde çıkan birçok tevil ve tabirlere karşı tercüme izahlar”** biçimindeki ifadeler, birinci sayfada **“Ruhani ilim Sultanı Hazreti Mevlâna'nın ruh ve maksadı dairesi içinde ilmin tam mana ve hakikatleri ile, tercüme ve izahlar, yersiz tevil ve tabirlere cevaplar”** biçiminde verilmiştir. 16x12 cm ebadındaki eserin arka kapağında

³⁰³ Muhammet Akif Tiyek, a.g.e.

İFADE başlığı altında “Bu kısım Mesnevî Şerifin birinci cildinden birinci kısımdır. Diğer kısımlar peyderpey devam edecektir.” yazılıdır.

Eserin ikinci sayfasında İbrahim Aczî tarafından kaleme alınan Farsça bir rubâî ile bu rubâînin Türkçesi yer almaktadır:

Bende-i Mevlâna'yem der râh-ı û
Makâm-ı dil-güşâ-yı men dergâh-ı û
Mistadem haz zi hâb-gâh-ı û
Hayrânem hem der pîş-gâh-ı û

Onun yolunda Mevlâna'nın kölesiyim
Onun dergâhı gönlümü açan makamdır
Onun yattığı yerden haz alırım
Daima hayranıyım onun yanında

Üçüncü sayfadaki **Önsöz** başlığı altında Mevlâna'nın şahsiyeti hakkında bilgiler yer almaktadır. Bu bağlamda “Fahri âlemin vefatından sonra (600) hicri ve 1184 miladi yılın başında, dünyaya gönderilmek için Hazret-i Mevlâna, Cenab-ı Hakk'ın ta ezelde, cavidani aşkla yuğurup yarattığı seçkin ve şerif bir zat, bir kutb-ı azamdır...” biçiminde övgü dolu sözler söyledikten sonra Hazret-i Mevlâna'nın soyunun Hazret-i Ebubekir'e kadar gittiğini, buna karşılık XX. asırda mason maskesi altında Hazret-i Mevlâna'yı övmek perdesi arkasında İslam gençlerinin akıllarını karıştırmaya çalışanların olduğunu söyler.

İbrahim Aczî, yukarıdaki girişten sonra **Hazret-i Mevlâna'nın Doğumu** başlığı altında Mevlâna'nın H 604, M 1188 rebîü'l-evvel ayının altıncı günü Belh'te doğduğunu, bu tarihin “Sultan-ı Ulemâ'nın kendi el yazısı ve onun sağlığında yaşamış ve tanınmış salih ilim adamlarının günü gününe tuttukları kayıtlarla Sadreddin-i Konevî'nin Nefâhat-ı İlâhî ve Mollâ Câmî'nin Nefehâtü'l-Üns adlı eserlerinde sabit olduğunu belirtir. Bununla birlikte son zamanlarda Mevlâna'nın bu tarihten önce doğduğunu ileri sürenlerin olduğunu ama bunların iddialarının geçersiz olduğunu söyler (s. 4). Kendi, daha sonra tekrar aynı konuya dönerek Mevlâna'nın doğum tarihini delillerle somutlaştırmaya çalışır. Sonuç itibarıyla İbrahim Aczî, ortaya koyduğu deliller çerçevesinde Mevlâna'nın H 604, M 1188'de doğduğunu belirtir.

İbrahim Aczî'nin Mesnevî şerhine geçmeden önce üzerinde durduğu ikinci konu Mevlâna'nın eserleridir. Bu bağlamda öncelikle Mesnevî'nin beyit sayısı konusundaki farklı görüşleri ortaya koyup tartıştıktan sonra diğer eserlerinin neler olduğunu anlatır. Mesnevî'nin altı ciltten oluştuğunu belirten İbrahim Aczî; ancak kimilerinin yedi cilt olduğunu iddia ettiklerini anlattıktan sonra

Mesnevî'nin beyit sayısı ile ilgili olarak geçmişten bu güne farklı rakamların telaffuz edildiğini ve bu çerçevede Kâtip Çelebi'nin 26.600, Mesnevî-hân Nesip Dede'nin el yazması risalesinde 25.810 ve Ahmed Mevlevi Dede'nin de 25.585 sayısını iddia ettiklerini belirtir. Şeyh Gâlib'in bu konuda Mesnevî-hân Nesib Dede'nin görüşünü benimsediğini, Kâtip Çelebi'nin beyit sayısını fazla belirtmesinin 7. ciltten kaynaklanmış olabileceğini söyler. Bu arada Mesnevî'nin beyit sayıları ile ilgili olarak Şemseddin Sâmî'nin Kâmus adlı eserinde 47.000 rakamını verdiğini ancak Mesnevî 7. cilt olsa bile bu sayının mümkün olmadığını belirtir. İbrahim Aczî Mesnevî'nin beyit sayısı ile ilgili olarak Kadıköy Sultanî muallimlerinden Osman Behçet Bey'in **Mevlâna Celâleddin Rumî Hayatı ve Yolu** adlı eserinde 26.660, Konyalı Ferit ve Faik Beyler'in yazmış oldukları eserde 25.585, İsmail Habib Bey'in **Mevlâna** adlı eserinde 25.000 ve Muhyiddin Celâl Duru'nun **Mevlâna** adlı eserinde de Ahmet Dede'nin 25.585 sayısını yazdığını söyler.

İbrahim Aczî, Mesnevî'nin beyit sayısı ile ilgili olarak Ahmet Dede ve Nesib Dede'nin vermiş oldukları bilginin daha doğru olduğunu, bununla birlikte yeni çıkan eserlerde birbirinden farklı sayıların dile getirildiğini belirtir. Mesnevî'nin beyit sayısı ile ilgili olarak verdiği bilgilerden sonra Mesnevî'nin içeriği ile ilgili tespit ve değerlendirmelerde de bulunan İbrahim Aczî, bu konuda şunları söyler:

“Her ne olursa olsun 25 bini aşan Mesnevî-i Şerif, lahutiyet ilminin üst tabakası ve ruhani ilmin içi nuranî tip gemilerle dolu bir deryadır. Bunu iyi anlamak için o gemilerden birine binmek gerekir. Bu gerekmeğe mazhar olmak için de ağız, dil ve vicdanın pâk olması lazımdır. Zahiri mana ve yanlış anlayışla bu deryanın kıyısında dolaşanlar, o deryanın içinde çalkalanan dalgaların mahiyet itibarıyla içindeki 2 burç renginde al, yeşil... nur kıvılcımlarına göre bilmek hassasına malik olmaları iktiza eder ki Mesnevî'de olan ruhani nüktelerde Hazret-i Mevlâna'nın maksat ruhunu görebilsinler.” (s. 8-9).

İbrahim Aczî, Mesnevî'nin Mevlâna'nın vefatından sonraki 3-4 asır boyunca onun evlat ve halifeleri tarafından dar bir çevrede okutulup okunduğunu; ilk tercümenin H 1212 / M 1796 tarihinde Yusuf b. Ahmed-i Mevlevî tarafından Arapça tercüme ve şerhi yapıldığını; bundan sonra da âlim Bursalı İsmail Hakkı tarafından (H 1278 / M 1871) tarihinde Ruhü'l-Mesnevî adı altında Türkçe tercüme ve şerhin yapıldığını belirtir. İbrahim Aczî, adını andığı üçüncü tercüme ve şerhin İsmail Ankaravî tarafından yapıldığını, Sarı Abdullah Efendi'nin Türkçe, Sürûrî'nin Farsça, Gülistan mütercimi Sûdî'nin Türkçe, Mehmet Nakşibendi,

Balıkesirli Âlemcan, Sivaslı Abdülhamit'in de Türkçe şerhlerinin bulunduğunu söyler³⁰⁴.

Mesnevî'nin tercüme ve şerhleri hakkında bilgiler veren İbrahim Aczî, daha sonra bazı tercüme ve şerhlerde tespit ettiği hususlar üzerinde durur. Bu bağlamda daha önce adlarını zikrettiği "tercümecilerin" dönemin anlayışlarının dışına çıkmayarak birtakım zorlama fikir ve teviller üzerinde yürüdüklerini belirtir. Kendi, yukarıda adlarını zikrettiği şârihler dışında yakın zamanda Abidin Paşa merhumun da bir şerh yazdığını ancak bu şerhte maksada aykırı görüşler ileri sürdüğünü belirtmiştir. İbrahim Aczî'nin eleştirdiği bir diğer isim Eskişehirli Avni (Ahmed Avni Konuk) Efendi'dir. Ona göre Avni Efendi şerhin bazı yerlerinde Mesnevî'de anlatılmak istenen "bazı noktalarda esasa yanaşmış ise de diğer noktalarda tevil ve tabir ilavesinden kendisini çekememiş fakat gizli meyil taşıyan zümre gibi yaldızlı uydurmalarından uzak kalarak dinî ahlaki vecibelerden ayrılmamıştır." (s.10).

Yukarıdaki satırlarının devamında "Yakın zamanda ilim ve vicdanları temiz bazı eser veren muhipler vardır ki Tahir Büyükkörükçü³⁰⁵ ve Meşkure Hanım gibi kişiler olgun bir iz ve doğru bir fikir üzerinde yeni nesle nezahet kasdını gütmektedirler." diyen İbrahim Aczî, Mesnevî'nin eski ve yeni tercüme şerhini yapanları kıyaslama yoluna gitmiştir.

İbrahim Aczî, 11-14. sayfalar arasında tamamen subjektif bir yaklaşımla ve somut örnek de göstermeden özellikle Mevlâna'nın kimi çevrelerce yanlış anlaşıldığını, kendi anlayışlarına göre hem Mevlâna'yı hem de Mesnevî'yi anlatmaya çalıştıklarını, bu durumun özellikle gençler üzerinde olumsuz etkilerinin olduğunu, dirlik ve ahlâkın bozulmaya yüz tuttuğunu anlatıyor. Aşağıdaki satırlar söz konusu sayfalarda anlatılanları özetler nitelikte olması açısından önemlidir:

Hâl böyle iken yukarıda dediğimiz zümre ki bunlar Hazret-i Mevlâna'nın gölgesine sinerek bütün bu eski eserleri çürütmek ve Hazret-i Pîr'in ruhani fikirlerini tahrifle yol değiştirmek emelini güdüyor, zihinleri karıştırıyorlar...

³⁰⁴ Mesnevî'nin Türkçe ve diğer dillerdeki tercüme ve şerhlerle ilgili olarak İbrahim Aczi Kendi'nin verdiği bilgilerde hem kronoloji hem de şârih isimleri açısından eksiklik ve yanlışlıklar bulunmaktadır. Şöyle ki kronolojik olarak Anadolu sahasındaki ilk tercüme XV. yüzyılda Gülşehri tarafından yapılmıştır. Aynı şekilde ilk şerh de XV. yüzyılda Muinüddin Mustafa tarafından ilk cildin tercüme ve şerhini içeren Ma'nevi-i Muradiye adıyla eserdir. Yine Anadolu sahasındaki ilk tam şerh XVI. yüzyılda Farsça olarak Surûrî Mustafa Efendi tarafından yapılmıştır. İbrahim Aczî'nin ilk şârihlerden biri olarak adını zikrettiği Sivaslı Abdulhamit, Abdülmecid-i Sivasî olmalıdır (s.9).

³⁰⁵ Metinde Büyükkürkcüoğlu biçiminde kullanılmıştır.

Saf ve taze yürekli gençleri yazdıkları yazı ve kitaplarla yoldan çıkararak cephelerine çekmek istiyor ve çekiyorlar. Ne hacet şu son zamanlarda Kutb-ı Azam Mevlâna'nın eserleri üzerine musallat olarak onları tercüme perdesi arkasında öyle yanlış tabir ve aykırı fikirler çıkıyor ki bu fikirler takvim yapraklarına kadar geçirilerek Hazret-i Mevlâna bir Melami şefi gösteriliyor. İşte bu yersiz uydurmalara bakarak gençliğin yüzde altmışı barlar gazinolarda şarap masaları başına koşuyorlar (s.11).

3. Şerhte İzlenen Yöntem/Şerhin Bölümleri

İbrahim Aczî, şerhinde kendisinden önceki şârihlerden farklı bir yol izlememiştir. O da öncekiler gibi önce kendi okuyuşuna göre beytin Farsçasını daha sonra Türkçesi diyerek tercümesini ve en sonda da şerhini vermiştir. Özellikle birinci beytin şerhi diğer beyitlerin şerhlerine göre daha fazla yer tutmaktadır. Kendi, söz konusu beytin şerhine geçmeden önce beyitte geçen “in ney” belirtme edatı ile “ez ney” hâl eki arasında yıllardan beri süregelen kullanım tercihinin kaynağını sorgular. İbrahim Aczî'ye göre beyitte “in” belirtme edatının kullanılması gerekmektedir. Çünkü ona göre; “Mesnevî-i Şerifin ilk beyti olan bu iki mısra Hüsameddîn Çelebi'nin el yazısıyla olan ilk nüsha ile diğer eski yazma üç nüshada da birinci mısra (bişnev in ney...) dir.” İbrahim Aczî, bu sözlerinden sonra konuya daha fazla açıklık getirmek amacıyla şu sözleri söyler:

“Hz. Mevlâna'nın en yakın nedim ve dostu Hüsameddîn Çelebi, ara buldukça her zaman Hz. Mevlâna'ya, ihvan müritler için manzum ve düz bir eser yazıp bırakmasını rica ederdi. İşte bu (in) ve (ez) işaret edatlarının zaman ve mekânını iyi anlamak için bunu ta kökünden anlatmamız lazımdır.” der ve bundan sonraki satırlarda oldukça ayrıntılı bir biçimde ilk mısradaki “in” kullanılmasının gerekçelerini somut bir biçimde ortaya koyar.

İbrahim Aczî, beyitlerin şerhlerini yaparken ağırlıklı olarak Âbidin Paşa ile Ahmed Avni Konuk'un şerhlerini hedefe koyar ve söz konusu şârihlerin beyitle ilgili söylediklerine atıfta bulunarak hem şârihleri hem de şerhlerini eleştirir. Örnek olması açısından buraya üçüncü beytin şerhi alınmıştır:

1. Bölüm: Metin. Bu bölümde metnin Farsça okunuşu verilmiştir.

Sîne hâhem şerha şerha ez firâk

Tâ beguyem şerh-i derdi iştîyâk (s. 23).

2. Bölüm: Beytin Tercümesi. Bu bölümde beytin Türkçe tercümesi yapılmıştır

Türkçesi: Ayrılıktan parça olmuş bir gönül isterim, tâ ki o gönül ehline iştîyakın şerhini söyleyeyim, diyor (s. 23).

3. Bölüm: Beytin Şerhi. Bu bölümde beytin tercümesinden hareketle öncelikle şerhi yapılıyor, buna bağlı olarak da İbrahim Aczî,

kendisinden önceki şârihlerin (özellikle Âbidin Paşa ve Ahmet Avni Konuk) ne dediklerini belirtiyor. Daha sonra söz konusu şârihlerin açıklama/tevillerine yönelik bir eleştiri getiriyor ve buna bağlı olarak kendi görüşünü ortaya koyuyor.

Bunun mana ve şerhinde son zamanların Türkçe şerhcilerinden Âbidin Paşa, kendinden birçok yıllar önce geçen şerhcilerin bu Mesnevî üzerinden yaptıkları teviller izinde tabir değiştirerek âlem-i ruhaniye götürüyor.

Bundan sonra daha şu yakınlarda Mesnevîyi şerh eden Avni Efendi ise bunu, cismaniyet âlemine getirerek âlem-i kudse iletiyor. Bir beytin manası üzerinde böyle biri bir türlü öteki bir türlü tevil yaparsa bunun karşısında okuyucu ne yapar ve nerelere gider? (s.23)

4. Bölüm: Beyitteki yapılan şerhin toparlanması ve bir sonraki beyte ilişkilendirilmesi

Bu beyitte Mevlâna'nın maksadı bulunduğu asırda yani fani olan bu cihanda hodgâmlığa kapılarak allamelik kurumuyla bizi vatan-ı aslimizden çıkmaya sebep olanların yaptıkları rekabetle ne oldukları ma'lum..? Bizim gibi bağıryanık bir ehil olmalıdır ki, ben bu iştîyakın hikmet ve şerhini ona söyleyebileyim. diyor ve şu dördüncü beyitle asıl maksadının ne olduğunu beyan buyuruyor (s.23-24).

4. Şerh Üzerine Notlar

a. İbrahim Aczî Kendi, kendi ifadesiyle “Mesnevînin birinci cildinden birinci kısımdır. Diğer kısımlar peyderpey takip edecektir.” diyerek bitirdiği bu kitap 64 sayfadan oluşmakta ve Mesnevî'nin 53 beytinin şerhini içermektedir. Kendi, daha önce de belirtildiği üzere şerhini yaparken kimi şârihlerin kendilerini ve şerhlerini eleştirmekte hatta yer yer aşağılama noktasında ifadeler kullanmaktadır.

b. Mesnevî'nin ilk 53 beytinin şerhini içeren kitapta, İbrahim Aczî Kendi, özellikle ve sıklıkla Âbidin Paşa ile Ahmed Avni Konuk'un adlarını ve şerhlerini zikreder. Ona göre söz konusu bu iki şârih, hem Mesnevî'nin hem de Mevlâna'nın ne demek istediğini tam anlamıyla anlayabilmiş değillerdir. Bununla birlikte tarihî süreç içinde Mesnevî'nin onlarca tercüme ve şerhi söz konusu iken İbrahim Aczî'nin sadece Âbidin Paşa ile Ahmed Avni Konuk'a atıfta bulunması ayrıca üzerinde durulması gereken bir konudur. Bu bağlamda Mesnevî'nin ilk 53 beytini içeren şerhte adları ve eserleri zikredilen şârihler beyitlere göre şöyle bir sıklıkla karşımıza çıkmaktadır.

Şarih /Beyitler	B.N	B.N	B.N	B.N	B.N	B.N	B.N	B.N	B.N	B.N	B.N	B.N	B.N	Toplam
Âbidin Paşa	3	4	5	6	7	8	9	11	13	14	33			11
Avni Efendi	1	3	4	5	6	7	8	9	10	11	13	14	23	12
İsmail Ankaravî	16													1
Bursalı İsmail Hakkı	16													1

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere İbrahim Aczî, özellikle Mesnevî'nin ilk 18 beytinin 11 tanesinde Âbidin Paşa'nın, 13 tanesinde de Avni Efendi'nin adını ve şerhini; 16. beyitte ise sadece İsmail Ankaravî ile Bursalı İsmail Hakkı'nın adlarını zikretmiştir. İbrahim Aczî, Âbidin Paşa ve Avni Efendi'ye atıfta bulunduğu beyitlerde onların şerhlerini tasvip etmediği, önemsiz gördüğü ve dolayısıyla eleştirdiği ifadelerden bazıları şöyledir:

4. Beyit: Bunu Âbidin Paşa şöyle tevil ediyor, insanoğlunun aslı âlem-i ruhaniyettir. Dünya bir imtihan zindanıdır, diyor. Avni Efendi ise daha başka tabirle aynı vadi üzerinde uzun bahislerle teviller sağlıyor (s. 24)

5. Beyit: Şerhciler bu beyti ilk başta tutturdıkları esas üzerine koyarak Âbidin Paşa "Ben yalnız âriflere söz söyler ve diğer insanları terk eylerim sanmayın... Arif olanlara ruhaniyetten bahsederim" vadisine döküyor. Avni Efendi de "Kötü hâllerden murat haktan ve hâllerinin sonundan gafil olan cismani ve nefsanî kimselerdir. İyi hâllilerden murat haktan âgâh olanlardır." diyor (s. 25).

c. İbrahim Aczî, 53 beytin tercüme ve şerhini yaptığı Mevlâna ve Ruh-u Mesnevî adlı eserinde, özellikle ilk 34 beyitte tercümenin yanında şerhleri de vermişken 35. beyitten sonraki beyitlerin çoğunda sadece tercüme yer vermiştir. Söz konusu beyitler 35, 36, 37, 38, 39, 41, 42, 44, 45, 46, 50, 51 ve 52'dir. Aşağıya söz konusu beyitlere bir örnek alınmıştır:

36. Beyit

İttifâken şâh rûzî şud süvâr

Ba havass-ı hîş ez bahr-i şikâr

Yukarıdaki beyitlerle ilgili olarak İbrahim Aczî'nin sadece tercüme ile yetinmesi söz konusu beyitlerin ağırlıklı olarak tahkiyevî bir anlatıma sahip olunmasıyla açıklanabilir. Ancak Aczî'nin de kitapta adlarını zikrettiği şârihlerden İsmail Hakkı Bursevî (Güleç, 2004: 173) ile Ahmed Avni Konuk'un ((Eraydın-Tahralı, 2004: 99) bütün beyitlerde tercüme ve şerh yoluna gittiklerini belirtmek gerekir.

d. İbrahim Aczî Kendi, bazı beyitlerde şârihlerin adlarını anarak onların şerhlerinde dile getirdiklerini anlatırken bazı sayfalarda (s.23, s.32, s.35, s.36, s.45) ise “şerhcilerden bazılarının bu hususta yaptıkları teviller...” gibi ifadelere yer vererek oldukça muğlak ve buna bağlı olarak afaki değerlendirmelerde bulunur.

e. İbrahim Aczî Kendi, beyitler arası geçişi belli bir üslup çerçevesinde gerçekleştiriyor. Örneğin üçüncü beyitten dördüncü beyte geçerken şöyle bir ifade kullanıyor:

Bu beyitte Mevlâna'nın maksadı bulunduğu asırda yani fani olan bu cihanda hod-kâmlığa kapılarak allâmelik kurumuyla bizi vatan-ı aslîmizden çıkmaya sebep olanların yaptıkları rekabetle ne oldukları malum? Bizim gibi bağı yanık bir ehil olmalıdır ki ben bu iştiyâkın hikmet ve şerhini ona söyleyebileyim, diyor. **Ve şu dördüncü beytiyle aslî maksadının ne olduğunu beyan buyuruyor** (s. 24)

Beşinci beyitten altıncı beyte geçerken:

Hulâsa, yukarıdan beri gelen beyitler bir fikir ve hasretin gayet berrak ve şeffaf aynasıdır. Bu ayna karşısına geçenler kendi meslekleri icabı kendi duygu ve kendi renklerini olduğu gibi görüyorlar. **Bunun için bakınız Hz. Mevlâna ne diyor** (s. 26).

Sekizinci beyitten dokuzuncu beyte geçerken:

Avni Efendi ise bu beytin şerhinde “sırrın nâleden uzak olmaması nasıl olur, zira sır ve batın lâtiftir, elfaz ve sada ise keyfiyettir. Sualine cevaptır gibi mübhem bir tevil meydana getiriyor, öyle değil... Bu bahsin daha açık şeklini Hz. Mevlâna aşağılarda izah buyuracağından biz burada bu kadar bir yol açtık. **Hz. Mevlâna bu derin bahsin aşk ve vecdi ile ney sesinin bu noktasında aşk âleminden şöyle diyor** (s. 29).

f. Mevlâna ve Ruh-u Mesnevî'de dikkat çeken önemli bir husus da imlâ ile ilgili hatalar ve tutarsızlıklardır. Her ne kadar kitabın en arka sayfasında “Yanlış Doğru Çizelgesi” verilmiş ise de söz konusu çizelge mevcut hata ve eksikliklerin

çok az bir kısmını içermektedir. Örnek olması açısından hem özel isimlerin hem de diğer kelimelerin imlasına ait birkaç örnek verilmiştir:

Hazret-i Mevlâna: Hazreti Mevlâna s. 3; hazreti Mevlâna s. 9; hazreti Mevlâna s. 37

Ebu Bekir: ebo bekir s. 4

“Halbuki, Arapça, Farsça, türkce turihler menakıplar ap açık meydandadır ki...s. 5

Şeyh Gâlib: Şeyh ğalip s. 7

Hazreti isa: s. 40, 41

Şimdi bazı yerlerde hazreti isaya nisbet edilen binalar, isanın Göklere çekilmesiyle sonradan anası Meryeme hürme eten yapılmıştır s. 41

Sonuç

Çok yönlü edebî kişiliği sahip olan İbrahim Aczî Kendi'nin büyük çoğunluğu kendi el yazısıyla kaleme almış olduğu çok sayıda eseri bulunmaktadır. Söz konusu eserlerinde ağırlıklı olarak halk kültürü ve folkloru üzerinde durmuştur. Bununla birlikte içinde yaşadığı coğrafyanın kendisine sunduğu çeşitli konuları da gazete ve dergilerde yazmaktan geri durmamıştır. İbrahim Aczî'nin kaleme aldığı eserlerden biri de **Mevlâna ve Ruh-u Mesnevî** adlı kitaptır. 64 sayfadan meydana gelen bu eserinde Mesnevî'nin ilk 53 beytinin tercüme ve şerhini yapan yazar, özellikle ilk beyitteki “in” ve “cüdâyihâ şikâyet” ifadeleri üzerinde ayrıntılı bir biçimde durmuş ve çeşitli delillerle Mevlâna'nın beyitte neleri anlatmak istediğini ortaya koymuştur. Şerh esnasında Âbidin Paşa ve Ahmed Avni Konuk'un şerhlerine göndermede bulunan İbrahim Aczî, söz konusu şerhleri maksadı aşan ifadeleri barındırmasından dolayı eleştirirken bazı beyitlerin şerhi sırasında ise kesin bir delil göstermeden muğlak ifadelerle konuyu geçiştirmeye çalışmıştır.

Kaynakça

- Ceylan, S. (2015). Vefatının 50. Yılında İbrahim Aczi Kendi (1883-1965). Merhaba Akademik Sayfalar. Özel Sayı: 17 Haziran s. 273
- Demirel, Ş. (2006). Dinle Neyden. Elazığ, Manas Yayınları.
- Güleç, İ. (2004). Mesnevî Şerhi (Rûhu'l-Mesnevî), İsmail Hakkı Bursevî. İstanbul. İnsan Yayınları
- Konuk, A. A. (2004) Mevlâna Celâleddîn Rûmî Mesnevî-i Şerif Şerhi. Tercüme ve Şerh Selçuk Eraydın-Mustafa Tahralı, İstanbul, Gelenek Yayınları.
- Tiyek, M. A. (2021). İbrahim Aczî Kendi'nin Bibliyografyası, ATEBE/Dini Araştırmalar Dergisi Sayı: 6. s. 175-191.
- Tiyek, M. A. (2022). İbrahim Aczî Kendi'nin Hayatı, Eserleri ve Dîvân'ı (İnceleme-Metin). Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Türk İslam Edebiyatı Bilim Dalı, Ankara.